

ПАМ'ЯТНІ ДАТИ

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ПОЛТАВСЬКОГО МІСЬКОГО ПАРКУ

У квітні 2017 р. виповнилося 55 років найбільшому парку Полтавщини – Полтавському міському. З цієї нагоди у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського експонувалася виставка «55-та весна Полтавського міського парку», на базі якої проводились масові заходи для студентської та учнівської молоді.

Історія створення цього зеленого оазису досить цікава. На початку 60-х років минулого століття Полтава була включена до числа дев'яти міст України, в яких планувалося зробити показові парки. Згідно з рішенням виконкому Полтавської міської Ради депутатів трудящих №301 від 4 квітня 1962 р. для майбутнього дендропарку було виділено земельну ділянку площею 95 га в околицях села Яківці біля м. Полтави (зараз північна частина обласного центру). Це була історична місцина, пов'язана з Полтавською битвою 1709 р. [4]. Тут зберігся масив природної діброви (Яківчанський ліс), типової для Лівобережного Лісостепу, із переважанням у деревостані 130–140-річних дубів із домішкою липи серцелистої, кленів гостролистого та польового. 300 років тому цей ліс був густим, важко прохідним і сягав Полтави. Саме в ньому у ході Полтавської битви сховалися і були розбиті росіянами війська правого флангу шведської армії, тому ще досі інколи ліс називають Шведським. До нашого часу від старої діброви залишилися лише 22 га деревостанів, в основному, порослевого походження.

Територія, відведена під майбутні насадження, знаходилась на вододільному плато у найвищій частині міста на схилах типової ерозійної долини. Рельєф був ускладнений трьома балками (південною, західною і північною), глибиною місцями до 60 м, які впадали у широку східну долину витягнутої форми довжиною майже два кілометри. По днищах балок били численні джерела, що утворювали дрібні водотоки – рукава річечки Тарапуньки. Середні висоти району досягали 120–140 м над рівнем моря. Ґрунти – лесові суглинки, місцями – сірі опідзолені чорноземи, у східній частині по днищу долини близько залягали піски полтавської свити. Більша частина парку – цілинні землі, розорювалася лише незначна частина площею 17 га. Ділянка мала складну видовжену форму протяжністю вздовж головної осі з північного заходу на південний схід близько двох кілометрів.

Згідно задуму головного архітектора міста Лева Семеновича Вайнгорта, у майбутньому парку повинні були бути репрезентовані природні зони колишнього Радянського Союзу, створені бузковий гай, каскад ставків, гірська річка, альпінарій. Проект на перші 17 га посадок він склав разом із ландшафтним архітектором Віктором Володимировичем Жихаревим [1]. Під час суботника 14 і 15 квітня 1962 р., в якому взяли участь близько 10 тисяч полтавців, була обсаджена бузком західна балка, створені ділянки «Лісостепу» в північній частині парку (6 га) та «Української діброви» в західній частині (11 га).

Інженером дендропарку стала Я.Я. Яценко, яка до цього викладала «Лісівництво та лісомеліорацію» у Полтавському сільськогосподарському технікумі овочівництва. На її плечі лягла робота з проектування дендрологічної частини парку. Яніна Яківна звернулася за порадою до завідуючого відділом дендрології Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР професора Леоніда Івановича Рубцова – на той час одного з найвідоміших спеціалістів ландшафтної архітектури та декоративного садівництва. Він порадив дещо змінити профіль парку і зробити його ландшафтним із дендрологічним ухилом, поєднавши історичну значимість середовища з красою дендрологічних композицій [5]. Перед Я.Я. Яценко відкривалося широке поле діяльності, і вона чудово справилася з поставленими завданнями. Протягом шести років Яніна Яківна їздила до Києва на засідання Ради ботанічних садів і дендропарків, неодмінно спілкувалася з Леонідом Івановичем, розповідала, як його задуми втілюються в життя.

Перші три роки посадки у парку та догляд за новоствореними насадженнями здійснювалися силами громадськості. За підприємствами і навчальними закладами міста були закріплені окремі ділянки. За рік освоювали близько 30 га. Новостворений зелений оазис назвали «Парк на полі Полтавської битви», бо він частково розмістився на заповідній історичній території. Автори проекту парку прагнули відтворити пейзаж петровського часу. Розміщення рослин робилось із урахуванням існуючого рельєфу місцевості. З початку 90-х років ХХ ст. парк носить назву «Полтавський міський парк».

Якими важкими виявилися перші кроки! Чимало рослин загинуло від посухи, вимерзло у холодні зими, проте сила волі людей перемогла всі примхи погоди. Поступово парк зростав і розширився із 95 до 124,5 га. У ньому з'явилися мальовничі галявини, алеї, чудові оглядові майданчики, каскад ставків – улюблені місця відпочинку полтавців. Із 1977 р. цей зелений куточок став заповідним, отримав статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва республіканського, а з 1992 р. – загальнодержавного значення. Це єдиний в обласному центрі заповідний об'єкт такого рангу.

Місцевість парку пов'язана не лише з Полтавською баталією, а й іменами видатних учених. Зокрема, до нашого часу на території парку зберігся дачний будиночок відомого хірурга М.В. Скліфосовського. Відомо, що на дачі лікаря у 80-х роках ХІХ ст. відпочивав студент Петербурзького університету В.І. Вернадський разом із друзями – членами студентського товариства «Братство».

Дендрологічна колекція Полтавського міського парку створювалася упродовж 27 років. Інтродукційний матеріал до Полтави надходив із різних дендропарків, ботанічних садів і розсадників, переважна ж його більшість була привезена із Тростянецького дендропарку Чернігівської області. Навесні 1963 р. був закладений власний розсадник на площі близько двох гектарів, який задовольнив потребу в садивному матеріалі. У 1989 р. будівництво композиції парку було остаточно завершено. Його дендрологічна колекція нараховувала понад 300 видів і форм [3]. Вона репрезентувала флору не лише різних регіонів України, а й Кавказу, Сибіру, Європи, Північної Америки, Далекого Сходу, Середньої Азії, Китаю та Японії.

Окремі ділянки парку за своєрідну рослинність отримали власні назви: «Українська діброва», «Лісостеп», «Російський ліс», «Кавказ». На площі 3,5 га була створена «Галявина постійного цвітіння». Видовий склад рослин на ній був підібраний за строками квітучості з ранньої весни до початку літа. На заповідній території

спорудили каскад штучних водойм. Тут на ділянці майже 1000 м завдовжки розташувалися чотири ставки і копанка, загальною площею водного дзеркала близько п'яти гектарів. Чудовий «Сирінгарій» утворився на схилах західної балки, обсаджених бузком звичайним і його сортами. Більша частина дендрологічної колекції парку була зосереджена в «Арборетумі», де зросло майже 200 видів дерев і чагарників.

Упродовж усієї історії розвитку пам'ятки довкола неї домінувала концепція ландшафтного парку із дендрологічним ухилом. Позитивною особливістю цієї зеленої перлини стало вдале використання рельєфу. Видові майданчики, а їх чимало, відкривали цікаві перспективи. Каскад ставків, галявини, основні групи декоративних рослин були сконцентровані вздовж магістральної стежки. Кожна галявина по узліссю була оформлена найбільш декоративними породами. Рослини посаджено за принципом оглядово-естетичного ефекту від їх форми та оздоблення у поєднанні з елементами ландшафту.

За роки існування парку його видовий склад дещо скоротився. Причиною цього стали як особливості біології деяких видів, так і кліматичні та антропогенні чинники. Сьогодні дендрофлора заповідного об'єкту нараховує близько 200 видів і форм. Найбільш повно в колекції репрезентовано родини *Rosaceae*, *Aceraceae*, *Juglandaceae*, *Salicaceae*, *Caprifoliaceae*. Полтавський міський парк є важливою рекреаційною зоною обласного центру. Його мальовничі краєвиди, галявини, каскад ставків, багатий видовий склад приваблюють чимало відвідувачів. А наявність у колекції раритетних видів збільшує його наукову і просвітницьку цінність.

Сьогодні, милуючись краєвидами заповідного об'єкту, з особливою теплотою варто згадати імена тих людей, які його створювали і доглядали. Незмінним дендрологом парку з моменту його заснування до 1990 р. була Яніна Яківна Яценко. Її праця по збереженню природи й примноженню зелених насаджень була високо поцінована у 2011 р., коли Я.Я. Яценко отримала міжнародну премію «Земля жінок – 2011» [2]. Довгі роки працювали в парку садівники Іван Минович Сало (1962–1972) та Яків Григорович Негруб (1973–1977). А скільки дерев посаджено руками робітників Михайла Олександровича Карпенка, Сергія Самійловича Федоряки, Ксенії Антонівни Варв'янської, Анатолія Олександровича Цимбаліста! Усі ці люди любили свою справу, віддавали парку досвід, знання, доброту душі. Нелегка праця професіоналів отримала заслужене визнання. У 1966 р. постановою Ради Міністрів УРСР № 494 парк був включений до списку дев'яти показових парків України. У 1987 р. за участь у конкурсі «Раціональне озеленення – елемент комплексного благоустрою міста» він був нагороджений Дипломом ВДНГ СРСР II ступеня. Дендролог Я.Я. Яценко отримала срібну медаль ВДНГ як один із кращих зеленбудівців країни, робітники К.А. Варв'янська та А.О. Цимбаліст нагороджені бронзовими медалями ВДНГ.

На початку 1990-х років настали скрутні часи для парку, він практично залишився напризволяще, не було постійного штату робітників, які б здійснювали необхідні роботи з упорядкування та охорони території. З ініціативою збереження зеленої перлини обласного центру спочатку виступили волонтери, які проводили чисельні суботники про прибирання сміття та розчистці насаджень від самосіву і сухостою. А в січні 2011 р. при Полтавському міськвиконкомі було створено робочу групу з відродження Полтавського міського парку, до якої увійшли науковці, депутати, фахівці різних структур, представники громадськості. Очолила групу секретар міської ради О.А. Деркач. Членами Полтавської обласної організації Спілки рекламистів України були виготовлені

різьблені межові стовпи для документального оформлення меж парку в природі. У 2012 р. в структурі міського комунального підприємства «Декоративні культури» створено відділ «Міський парк – дендропарк», начальником якого призначений Михайло Львович Шлафер, художник за фахом. Завдяки проекту «Відродимо дендропарк разом» в останні роки проведені: розчистка Яківчанського лісу та сирінгарію, побудований кам'яний паркан біля центрального входу з боку вулиці Яківчанської, встановлені інформаційні щити, облаштовані рекреаційні куточки із саморобними дерев'яними меблями, здійснена реконструкція першого ставка, на ньому поселили білих і чорних лебедів і качок-мандаринок. Зараз триває реконструкція сходинок до першого ставка. Щорічно у парку проводяться художні пленери, розроблений веломаршрут.

Полтавський міський парк – улюблене місце відпочинку полтавців і гостей міста. Як цінна наукова, історико-культурна та естетична пам'ятка, він потребує постійного догляду, розчищення від підросту, реконструкції ставків, а також пропаганди і популяризації як найбільший парк Полтавщини.

Список використаної літератури:

1. Заповідна краса Полтавщини / Т.Л. Андрієнко, О.М. Байрак, М. І. Залудяк [та ін.]. – Полтава : ІВА «Астрєя», 1996. – С. 132.
2. Приймак Л. Полтавка Яніна Яценко отримала міжнародну премію «Земля жінок – 2011» / Л. Приймак // Село полтавське. – 2011. – № 9(986). – С. 6.
3. Халимон О.В. Вплив рекреаційного навантаження на видовий склад дендрофлори Полтавського міського парку / Олена Халимон // Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток : зб. наук. ст. / редкол.: О.В. Белько [та ін.] – Полтава: Дивосвіт, 2003. – С. 356–396.
4. Халимон О.В. Полтавський міський парк: історія і сучасність (територія, пов'язана з подіями Північної війни) / Олена Халимон // Полтавська битва 1709 року: погляд крізь призму трьох століть, 1709–2009 : зб. наук. пр. – Полтава : АСМІ, 2009. – С. 180–238.
5. Халимон О.В. Найбільший парк Полтавщини / О.В. Халимон // Международные чтения, посвященные 110-летию со дня рождения доктора биологических наук, профессора Леонида Ивановича Рубцова : материалы конференции, (15–18 мая 2012 года). – Київ, 2012. – С. 73–76.

О.В. Халимон